

Bartłomiej K. Krzych
(Uniwersytet Rzeszowski, Uniwersytet Papieski)

Ksiądz Augustyn Jakubisiak – słowo o zapomnianym polskim myślicielu i badaniach nad jego spuścizną

Father Augustine Jakubisiak – a word about a forgotten Polish thinker and research on his legacy.

Key words: the Polish Library in Paris, the interwar period, individualism, concretism, Polish thought in emigration, ontology, the Polish Foreign Abroad University, freedom.

Annotation: The article is a review of the results of research regarding priest Augustyn Jakubisiak, underwent in the archives of the Polish Library in Paris, that functions at the Société historique et littéraire polonaise. Moreover, I discuss here actual research about life, work and heritage of this Polish priest, philosopher and theologian. It turns out that Jakubisiak, during his lifetime, was recognized as an outstanding thinker (he was granted with the French Academy prize for his work about time and space), but not long after passing out, he got forgotten due to the socio-political situation. Given the richness and complexity of his work, let alone its influence on society and intelligentsia on that time, his thought is the one that requires some deep revision, especially in the field of interdisciplinary research.

Отец Августин Якубисиак - слово о забытом польском мыслителе и исследованиях его наследия

Ключевые слова: Польская Библиотека в Париже, межвоенное двадцатилетие, индивидуализм, конкретизм, польская мысль в эмиграции, онтология, Польский университет за рубежом, свобода

Аннотация: В тексте обсуждаются результаты предварительных исследований личности о. Августина Якубисиака проведенных в архивах Польской библиотеки в Париже, существующей в рамках Польского историко-литературного общества в Париже. Автор также обсуждает текущее состояние исследований, касающихся жизни, работы и наследия польского священника, философа и теолога. Выводы: Якубисиак был выдающимся мыслителем, уважаемым во время его жизни (включая отличие Французской академии за работу о времени и пространстве), который вскоре после

его смерти был забыт из-за социально-политической ситуации. Его характер и, прежде всего, его мысль требуют углубленных междисциплинарных исследований, в том числе из-за ее содержания (онтология, эпистемология, этика, политическая философия), а также по поводу влияния на современную интеллигенцию и общество.

1. Wstęp¹

Wiek XX to czas wielkich umysłów i znaczącego postępu nauk empirycznych, ale również ważny okres dla filozofii i teologii. W pierwszej połowie ubiegłego wieku działali tacy intelektualiści jak: Henri Bergson, Romano Guardini, Martin Heidegger, Edmund Husserl, czy Ludwig Wittgenstein. Do ich grona niewątpliwie należy aktywny przede wszystkim we Francji wybitny polski filozof, teolog i działacz religijno-społeczny, ks. Augustyn Jakubisiak (1884–1945), dziś praktycznie zapomniany, pomijany, lekceważony i jedynie powierzchownie obecny w prowadzonych współcześnie badaniach historycznych².

¹ Truizmem będzie stwierdzenie, że niekiedy nasze drogi (życiowe, zawodowe, naukowe...) są wyznaczone przez spłot w zasadzie niezależnych od nas zdarzeń. Jednakże podobny truizm przypadku sprawił, że moja uwaga powędrowała za granicę, do Paryża i skupiła się na osobie ks. Augustyna Jakubisiaka, o którym po raz pierwszy usłyszałem od dra hab. Witolda Nowaka, prof. UR. To głównie dzięki niemu mogłem nawiązać kontakt z Polskim Towarzystwem Historyczno-Literackim w Paryżu oraz Biblioteką Polską w Paryżu. W ramach prowadzonych przez te instytucje programów stypendialnych umożliwiono mi kilkutygodniowy pobyt w Paryżu celem przeprowadzenia wstępnej kwerendy dotyczącej ks. Augustyna Jakubisiaka. Muszę przyznać, że nie spodziewałem się znaleźć ani dowiedzieć niczego ciekawego, tym bardziej, że informacje, do których mogłem dotrzeć były dość lakoniczne i niczym się niewyróżniające. Na miejscu, zaglądając do archiwów, przeżyłem duże zaskoczenie. Już pobieżne przejrzanie zgromadzonych materiałów oraz pierwsze rozmowy z wicedyrektorem biblioteki, panem Witoldem Zahorskim, oraz odpowiedzialną za archiwa panią Ewą Rutkowską nie pozostawiały wątpliwości – spuścizna ks. Jakubisiaka nie tylko wymaga opracowania, ale wręcz domaga się pogłębionych studiów, choćby ze względu na jej duży zakres treściowy (ontologia, epistemologia, etyka, filozofia polityczna, historia filozofii polskiej), znaczenie dla polskiej inteligencji (zwłaszcza dla Uniwersytetu Polskiego Zagranicą, późniejszego Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie), a także z uwagi na dotychczasowe braki (nieopublikowane dzieła, niekiedy pozostawione w maszynopisie gotowym do druku, podobnie jest w przypadku tłumaczeń czy ręcznie spisanych wykładów) i luki w prowadzonych badaniach (wszelkie wspomnienia o Jakubisiaku są wybiórcze i niekompletne, nierzadko pochodzące z drugiej ręki). Niniejszy przekrojowy tekst jest wynikiem przeprowadzonych badań wstępnych. Ukazuje w nim w możliwie syntetyczny sposób aktualny stan badań nad Jakubisiakiem i jego myślą, a także – jeszcze nieśmiało – kreślę projekt planu badawczego, który mam nadzieję zrealizować w przyszłości. Kluczowe problemy i kwestie poruszane w tekście zaprezentowałem 16 listopada 2017 r. na Uniwersytecie Rzeszowskim podczas wystąpienia zatytułowanego „Augustyn Jakubisiak – słowo o zapomnianym polskim myślicielu” w ramach spotkań Dyskusyjnego Koła Filozoficznego „Eudaimonia” działającego przy Instytucie Filozofii Uniwersytetu Rzeszowskiego.

² Zob. np. K. Bochenek, L. Gawor, A. Jedynak, J. Kojkoł, *Filozofia polska okresu międzywojennego. Zarys problematyki*, Gdynia 2013, s. 75–77, 120–121 [= część II: „Myśliciele katolicy”], gdzie jest mowa o Jakubisiaku. O jego wyjątkowości i „wielkości” przekonani są wszyscy jego przyjaciele i współpracownicy, którzy pozostawili wspomnienia (wiele z nich znajduje się w archiwum Biblioteki Polskiej w Paryżu). Niektóre z nich zebrała i opublikowała I. Gałęzowska, *Książd Augustyn Jakubisiak*, Biblioteka Polska i Towarzystwo Historyczno-Literackie, Paryż 1947. Za niezwykle pouczające należy uznać wspomnienia opublikowane w niemal pięćdziesiąt lat po śmierci Jakubisiaka: J.-M. Bouchet, *L’homme le plus extraordinaire que j’ai rencontré : Augustin Jakubisak*, „Cahiers de Chiré” 1993, nr 8, s. 31–39 (zwracam uwagę na sam tytuł, który w języku polskim brzmi „Najbardziej niezwykły człowiek jakiego spotkałem:

Najprawdopodobniej wynika to z faktu, że liczni polscy myśliciele żyjący w XX wieku wciąż pozostają zapomniani lub są pomijani w prowadzonych aktualnie filozoficznych, teologicznych i historycznych badaniach naukowych (w Polsce). Może się to wiązać z suponowaniem niewielkiego znaczenia ich dorobku. Tymczasem niektórzy z nich nie tylko wnieśli istotny wkład w rozwój uprawianych przez siebie dyscyplin, ale byli w swoim czasie postaciami poważanymi i cenionymi, również w wymiarze międzynarodowym³.

Taki los spotkał ks. Augustyna Jakubisiaka (1884–1945), wybitnego i nietuzinkowego polskiego filozofa i teologa, związanego m.in. z Polskim Towarzystwem Historyczno-Literackim i Biblioteką Polską w Paryżu oraz paryskimi uczelniami: Instytutem Katolickim, Kolegium Francuskim i Sorboną, gdzie wykładał.

Zdobył on duże uznanie dzięki: krytyce ówczesnych systemów myślowych, zwłaszcza ideologii totalitarnych (faszyzmu i komunizmu), filozofii (neo)kantowskiej, szkoły lwowsko-warszawskiej, a także (neo)tomizmu; sformułowaniu autorskiej koncepcji ontologicznego indywidualizmu i konkretyzmu opartego na realizmie; propozycji własnej etyki osadzonej na uniwersalistycznych wartościach chrześcijańskich. W środowisku paryskiej Polonii był uznany za głównego intelektualistę i przewodnika duchowego.

2. Augustyn Jakubisiak – życie i myśl

O ile za życia i krótki czas po śmierci Jakubisiak był postacią rozpoznawalną, zwłaszcza w swoich kręgach intelektualnych i społecznych, o tyle obecnie jest znany jedynie wąskiemu gronu specjalistów i pozostaje pomijany lub marginalizowany w prowadzonych badaniach. Tymczasem ze względu na wpływ jaki wywarł na polskich (oraz francuskich) intelektualistów w Paryżu, bez wątpliwości można nazwać go „ojcem współczesnej polskiej inteligencji we Francji”. Jego nazwisko stale pojawia się w niektórych, w tym również w najnowszych, opracowaniach, zwłaszcza encyklopedycznych. W uznaniu wielu zasług jego nazwisko zostało umieszczone na tablicach zasłużonych dla Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu, obok takich osobistości jak np. Adam Czartoryski, Adam Mickiewicz, Zygmunt Krasiński, August Cieszkowski, Juliusz Słowacki czy Fryderyk Chopin.

Taki stan rzeczy jest spowodowany głównie historycznymi perypetiami zarówno samego Jakubisiaka, jak i polskiej inteligencji oraz brakiem powszechnej dostępności do materiałów zgromadzonych w paryskich archiwach, przede wszystkim w Bibliotece Polskiej w Paryżu. Innym czynnikiem zapoznania Jakubisiaka wśród rodzimych badaczy jest fakt, iż wiele jego ważnych dzieł opublikowano wyłącznie w języku francuskim. Stąd autorzy dotyczących go opracowań, nawet jeśli zwracają uwagę na wyjątkowość i wybitność tego myśliciela, traktują go w sposób marginalny i wybiórczo odnoszą się do jego pism publikowanych, często nie wspominając nawet o ważnych pracach niepublikowanych.

Augustyn Jakubisiak).

³ Za osobliwy należy uznać fakt, że hasło w Wikipedii poświęcone ks. Augustynowi Jakubisiakowi istnieje wyłącznie w języku francuskim, zob. https://fr.wikipedia.org/wiki/Augustin_Jakubisiak [online], dostęp: 27.12.2017.

Augustyn Jakubisiak - fotografia portretowa. Autor: Stanisław Londyński

NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny - Archiwum Ilustracji, sygn. 1-Z-468

Augustyn Jakubisiak (1884–1945) pracował i posługiwał w Polsce oraz (przez większą część życia) we Francji, gdzie był m.in. delegatem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego rządu emigracyjnego w Londynie oraz kapelanem Polonii. Naukowo związany był z Instytutem Katolickim w Paryżu, Kolegium Francuskim oraz Sorboną, gdzie również wykładał. Studiował biologię, chemię, filozofię, fizykę i teologię. Ponadto pełnił funkcję profesora Uniwersytetu Polskiego Zagranicą oraz w Bibliotece Polskiej w Paryżu.

Jakubisiak był autorem licznych pism z najważniejszych dziedzin filozofii i teologii, zajmował się epistemologią, metafizyką (ontologią), etyką i teologią moralną, filozofią polityki oraz historią filozofii polskiej. W każdej z tych dziedzin formułował

gruntownie przemyślane i oryginalne teorie, włączając się przy tym w dyskusje z prądami i poglądami wówczas aktualnymi (marksizm, myśl totalitarna, nihilizm, naturalizm, scjentyzm, intuicjonizm, neotomizm, logicyzm).

Szczególnym wkładem w naukę była jego koncepcja indywidualizmu opartego o wartości chrześcijańskie oraz ontologii czasoprzestrzeni stworzonej na bazie najnowszych wtedy osiągnięć dyscyplin szczegółowych. Akademia Francuska w 1928 r. nagrodziła jego bezprecedensową pracę o czasie i przestrzeni pt. *Essai sur les limites de l'espace et du temps*⁴. Po jego śmierci zawiązał się Komitet Wydawniczy Dzieł Augustyna Jakubisiaka, który jednak szybko przerwał swoją działalność. Niektóre ważniejsze prace polskiego kapłana i myśliciela nigdy nie ujrzały światła dziennego, inne z kolei nie doczekały się wnikliwej analizy czy też tłumaczeń z języka francuskiego na język ojczysty autora – choćby fragmentarycznych.

Nie istnieje również wyczerpujące opracowanie biograficzne dotyczące Jakubisiaka, poza niewielkimi objętościowo publikacjami o charakterze wspomnieniowym, w których częstokroć podkreśla się jego wybitność, nietuzinkowość i oryginalność⁵. Brakuje im jednak metodologicznej spójności oraz umiejscowienia życia i poglądów Polaka w szerszym kontekście.

Augustyn Jakubisiak zdążył opublikować swoje ważniejsze pisma za życia, kilka istotnych tytułów ukazało się jednak dopiero po jego śmierci, staraniem założonego przy Bibliotece Polskiej w Paryżu Komitetu Wydawniczego⁶. Wszystkie te dzieła były tworzone w języku polskim lub francuskim, w zależności od miejsca, w którym przebywał lub gremiów, do których się zwracał. Nie doczekały się one żadnej syntezy ani nawet obszerniejszych recenzji, z wyjątkiem nagrodzonego przez Akademię Francuską *Essai sur les limites de l'espace et du temps*⁷. W aktualnej literaturze przedmiotu znajduje się kilka opracowań, w których wzmiankowane są bardziej znane pisma Jakubisiaka⁸. Te analizy i odwołania są jednak wybiórcze i niekompletne, domagają się znaczących uzupełnień i ujęcia syntetyczno-kontekstualnego w perspektywie całej spuścizny intelektualnej polskiego filozofa i teologa.

Pisma (publikowane i niepublikowane, w tym rękopisy i maszynopisy oraz liczne notatki) Jakubisiaka, jak też inne cenne materiały badawcze znajdują się w archiwum Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu i Biblioteki Polskiej w Paryżu⁹. Zgromadzony tam materiał jest niezwykle bogaty i wymaga analizy oraz co najmniej wstępnego syntetycznego opracowania. Jego nieznanomość negatywnie wpływa na stan wiedzy nie tylko o samym Jakubisiaku, ale i o powiązanych z nim instytucjach i osobach, co stanowi wartość ujemną dla historii i światowego znaczenia polskiej myśli filozoficznej, teologicznej i społecznej ubiegłego wieku. Należy dodać, że – jak wskazują obecne władze paryskiego Towarzystwa i Biblioteki, pewne materiały badawcze mogą znajdować się również w archiwum Polskiej Myśli Katolickiej w Paryżu oraz bibliote-

⁴ A. Jakubisiak, *Essai sur les limites de l'espace et du temps*, Presses Universitaires de France, Librairie F. Alcan, Paris 1927.

⁵ Zob. przypis nr 1.

⁶ Zob. listę w punkcie 4.1.

⁷ A. Jakubisiak, *Essai...*, dz. cyt.

⁸ Zob. literaturę podaną w punkcie 6.3.

⁹ Archiwum Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu: akcesje 3413-3484.

kach i archiwach uczelni, z którymi był związany Jakubisiak (Instytut Katolicki, Kolegium Francuskie, paryska Sorbona).

Jakubisiak jest obecny we wszystkich najnowszych i ważniejszych opracowaniach encyklopedycznych¹⁰ oraz przekrojowych¹¹, w których albo opisuje się ważniejsze rysy i charakterystyki jego poglądów, albo zestawia się je ze znaczącymi stanowiskami i prądami intelektualnymi tamtych czasów, zwłaszcza szkołą lwowsko-warszawską¹². Niemniej słaba znajomość jego myśli ujawnia się w szczegółowych opracowaniach zarówno polsko- jak i francuskojęzycznych¹³, których tematyka wymagałaby choć wspomnienia o Jakubisiaku (na co zwracają uwagę krytycy, jak np. prof. Roman Dzwonkowski¹⁴). W pewnych przypadkach na gruncie polskim¹⁵, w porównaniu z podobnymi opracowaniami zagranicznymi¹⁶, braki te są wręcz rażące.

2. Augustyn Jakubisiak – dzieła opublikowane

Większość ważniejszych dzieł Jakubisiaka została opublikowana za jego życia. Szczególną uwagę należy zwrócić na tytuły, które są bądź to zbiorem wykładów i przemówień polskiego kapłana, bądź też autorskimi rozwiązaniami palących i aktualnych w jego czasie problemów dotyczących zwłaszcza kwestii ontologicznych, epistemologicznych i polityczno-społecznych. Jakubisiak publikował swoje dzieła w języku francuskim i polskim.

Do najważniejszych należy zaliczyć kolejno: *Podstawy krytycyzmu: rozbiór krytyczny*, E. Wende i S-ka, Warszawa 1920; *Essai sur les limites de l'espace et du temps*, Presses Universitaires de France, Librairie F. Alcan, Paris 1927 (wyróżnienie Akademii Francuskiej); *Sur le fondement philosophique du communisme*, Gebethner & Wolff, Paris

¹⁰ Zob. literaturę podaną w punkcie 6.1.

¹¹ Przykładowo: A. Andrzejuk, *Filozofowie wśród wykładowców PUNO (1939–2009). Sylwetki uczonych = Philosophers among the lecturers of PUA (1939–2009). Profiles of Scholars*, [w:] *Filozofia na Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie = Philosophy at the Polish University Abroad*, red. M. Płotka, J. Pyłat, A. Andrzejuk, Warszawa – Londyn 2014, s. 23–54; S. Borzym, *Filozofia polska 1900–1950*, Wrocław 1991; *Chrześcijańska myśl społeczna na emigracji*, red. Z. Tkocz, Londyn – Lublin 1991; H. Franchet-Guzal, *L'Édition polonaise en France, École Nationale Supérieure des Bibliothécaires, Villeurbanne 1988–1989*; G. Gmiterek, *Działalność kulturalna, naukowa i popularyzatorska Biblioteki Polskiej w Paryżu w latach 1926–1940*, „Folia Bibliologica” 2008, t. 50, s. 89–113; A. Klawek, *De scientiarum sacrarum in Polonia progressu*, „Collectanea Theologica” 1937, t. 18, nr 1-2, s. 541–563; P. Sękowski, *Les Polonais en France dans l'immédiat après-guerre (1944–1949)*, thèse de doctorat, Université Paris-Sorbonne – Université Jagellonne, 6 lipca 2015, online: <http://www.theses.fr/2015PA040077> [dostęp: 24.11.2017]; B. Truchlińska, *Religia i kultura w kontekście rozważań w nowocześnieści w polskiej myśli dwudziestolecia*, [w:] *Uniwersalizm chrześcijaństwa wobec alternatywnych propozycji współczesności*, red. R.T. Ptaszek, M. Piwowarczyk, Lublin 2012, s. 133–149.

¹² Zob. J. Woleński, *Szkoła Lwowsko-Warszawska w polemikach*, Scholar, Warszawa 1997 [zwłaszcza s. 134–137]; tenże, *Józef M. Bocheński and the Cracow Circle*, „Studies in East European Thought” 2013, nr 65, s. 5–15.

¹³ P. Bartula, *Jako w niebie tak i na ziemi. August Cieszkowski redivivus*, Kraków 2006; G. Garçon, *Les catholiques polonais en France. Les années de fondation 1919-1949*, Publications du Rayonnement culturel polonais, Lille 2004.

¹⁴ R. Dzwonkowski, recenzja pracy Garçon G., *Les catholiques polonais...*, dz. cyt., „Studia Polonijne” 2005, nr 26, s. 314–319.

¹⁵ P. Bartula, *Jako w niebie...*, dz. cyt.

¹⁶ A. Liebich, *Between Ideology and Utopia. The Politics and Philosophy of August Cieszkowski*, London 1979; tenże (red.), *Selected Writings of August Cieszkowski*, Londyn – Nowy Jork – Melbourne 1979.

1932; *Zagadnienie jednostki w filozofii jedności*, b.w., Warszawa 1934; *Od zakresu do treści*, Wydawnictwo Droga, Warszawa 1936; *La pensée et le libre arbitre*, Librairie J. Vrin, Paris 1936; *O wolność synów Bożych. Rozważania na tle Ewangelij*, Towarzystwo Kultury Katolickiej, Łódź 1936; *Polska myśl filozoficzna*, b.w., Grenoble 1941; *W sprawie postawy*, b.w., Paryż 1945.

Pośmiertnie, staraniem założonego komitetu wydawniczego dzieł ks. Augustyna Jakubisiaka, który stanowili jego przyjaciele i uczniowie: *Wytrwać by zwyciężyć. Zbiór odczytów i przemówień 1940–1945*, b.w., Paryż 1946 ; *Vers la causalité individuelle*, Société Historique et Littéraire Polonaise, Paris 1947; *Nowe Przymierze. Z zagadnień etyki*, Komitet Wydawniczy Dzieł Księdza Augustyna Jakubisiaka, Paryż 1948. Ostatnie dzieło należy uznać za swoisty duchowny testament ks. Jakubisiaka, owoc jego kapłańskich medytacji nad tekstami Pisma Świętego, zwłaszcza Ewangelii. Jak zauważają wydawcy we wprowadzeniu, najważniejsza część *Nowego Przymierza* czyli komentarz do modlitwy „Ojcze nasz”, to „owoc studiów całego życia kapłańskiego nad Pismem Świętym”. Wcześniejsze rozdziały powstawały w latach 1936–1939, natomiast ostatecznej redakcji ks. Jakubisiak dokonał jesienią 1944 r. w Paryżu.

Wiele z niepublikowanych i zaplanowanych do druku przez komitet wydawniczy dzieł ks. Jakubisiaka nigdy nie ujrzało światła dziennego i do dziś pozostają w formie maszynopisów lub rękopisów w paryskich archiwach. Ten stan rzeczy wynika z rozwiązania komitetu wydawniczego, na co bezpośredni wpływ miały niespokojne czasy oraz czynniki ekonomiczno-koniunkturalne. Niemniej pamięć o Jakubisiaku przetrwała i miejmy nadzieję, że doczekamy się ożywienia poważnych studiów nad jego niebagatelną spuścizną.

3. Archiwum Biblioteki Polskiej w Paryżu i dzieła nieopublikowane Augustyna Jakubisiaka

W archiwum Polskiego Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu znajduje się większość materiału źródłowego do badań nad spuścizną Augustyna Jakubisiaka. Materiał ten – w języku francuskim i polskim – obejmuje 71 akcesji (nr od 3413 do 3484), które zawierają m.in. rękopisy, maszynopisy, notatki, korespondencję, fotografie, dokumenty urzędowe, materiały prasowe, prace drukowane i niedrukowane, recenzje, wykłady, konferencje, kazania, rzeczy osobiste, wspomnienia współpracowników i przyjaciół. Pomoc w orientacji nad zasobami archiwum stanowi *Inwentarz rękopisów Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu*¹⁷, gdzie znajduje się ogólny spis zawartości poszczególnych akcesji. Niemniej cały materiał domaga się uporządkowania oraz bardziej szczegółowej segregacji i opisu.

Za najważniejsze należy uznać rękopisy oraz maszynopisy dzieł pióra Jakubisiaka, które nie ujrzały światła dziennego, przede wszystkim pracę doktorską poświęconą hrabiemu Augustowi Cieszkowskiemu oraz późniejszą pracę o myśli Józefa Hoene-Wrońskiego. W archiwum są to odpowiednio: *Principes de la moral d'après Auguste Cieszkowski* (maszynopis), thèse de doctorat, Institute Catholique, Paris 1912: akc. 3430 (akc. 3775: druga wersja maszynopisu); Praca poświęcona myśli Józefa Marii

¹⁷ *Inwentarz rękopisów Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu*, red. M. Wrede, t. III, Paryż – Warszawa 1994, s. 251–266.

Hoene-Wrońskiego, zwłaszcza koncepcji Absolutu (dwa rękopisy w języku francuskim bez tytułu), 1912–1914: Paryż, akc. 3432. Domagają się one co najmniej publikacji ze stosownym komentarzem historyczno-krytycznym.

W zbiorach znajduje się wiele innych materiałów, głównie rękopisów (notatki, wykłady, prelekcje), których krytyczne opracowanie mogłoby stanowić część szerszych badań nad całością spuścizny polskiego kapłana, filozofa i teologa. Uważam za zasadne opracowanie w przyszłości krytycznej edycji dzieł zebranych ks. Augustyna Jakubisiaka, to wymagałoby jednak znacznych nakładów finansowych oraz stworzenia grupy badawczej.

4. Aktualny stan studiów nad Jakubisiakiem (wybór)

Dotychczas publikowane prace poświęcone Jakubisiakowi i jego myśli są nieliczne i zazwyczaj przekrojowe. Można je podzielić na cztery podstawowe kategorie: hasła słownikowe (encyklopedyczne), wspomnienia, opracowania szczegółowych poglądów Jakubisiaka, recenzje jego prac, ich omówienia i polemiki.

Opracowania encyklopedyczne

K., Bochenek, L. Gawor, A. Jedynak, J. Kojkoł, *Filozofia polska okresu międzywojennego. Zarys problematyki*, Gdynia 2013, s. 75–77, 120–121 [= część II: „Myśliciele katolicycy”]; I. Dąbska, *Jakubisiak Augustyn (1884–1945)*, [hasło w:] *Polski Słownik Biograficzny* [PAN], t. 10, Kraków 1962–1964, s. 374–375; S. Janeczek, *Augustyn Jakubisiak*, [hasło w:] *Encyklopedia katolicka*, t. VII, red. S. Wielgus i in., Lublin 1997, kol. 734–735; L. Sosnowski, *Jakubisiak Augustyn*, [hasło w:] *Encyklopedia filozofii polskiej*, t. 1, red. A. Maryniarczyk i in., Lublin 2011, s. 542–545; *Literatura polska na obczyźnie 1940–1960*, t. 2, red. T. Terlecki, Londyn 1965, s. 587 [= Legeżyński S., część „Nekrologia”], nekrolog Augustyna Jakubisiaka; P. Siwek, *Katolicy filozofowie i psychologowie polscy za granicą 1939–1964*, [w:] *Sacrum Poloniae Millennium. Rozprawy – Szkice – Materiały historyczne*, t. 11, Rzym 1965, s. 514–517 [= *Augustyn Jakubisiak*].

Wspomnienia

J.-M. Bouchet, *L'homme le plus extraordinaire que j'ai rencontré : Augustin Jakubisak*, „Cahiers de Chiré” 1993, nr 8, s. 31–39; I. Gałęzowska, *Książd Augustyn Jakubisiak*, Biblioteka Polska i Towarzystwo Historyczno-Literackie, Paryż 1947.

Opracowania szczegółowych kwestii

Z. Ambrożewicz, *Czas w filozofii indywidualizmu (Wincenty Lutosławski i ks. Augustyn Jakubisiak)*, „Lumen Poloniae” 2008, nr 1, s. 43–60; Z. Ambrożewicz, *Jednostka podstawą racjonalności świata. Próba indywidualistycznej metafizyki ks. Augustyna Jakubisiaka*, [w:] *Oblicza racjonalności*, red. Z. Ambrożewicz, Opole 2005, s. 79–95; Z. Ambrożewicz, *Totalitaryzm czy wolność? Ks. A. Jakubisiaka spojrzenie na niektóre kwestie polityczne*, „Przegląd Powszechny” 2013, nr 11, s. 294–307; Z. Ambrożewicz, *Jedność czy destrukcja? Myśl Karla Jaspersa i Augustyna Jakubisiaka na tle pewnej tendencji w filozofii europejskiej*, [w:] *Od „śmierci Boga” do „śmierci człowieka”. Rodowody, konteksty, destrukcje we współczesnej myśli filozoficznej*, red. J. Krasicki, S. Kijaczek, Opole 2001, s. 75–108; T. Wyrwa, „Wytrwać, by zwyciężyć”. Z myśli Augustyna Jakubisiaka, [rozdz. XIV], [w:] tenże, „Czarnego poloneza” ciąg dalszy... Powtórka z historii, Lublin 2011, s. 219–223.

Recenzje, omówienia i polemiki

Recenzje i polemiki ukazywały się w licznych polskich i francuskich pismach naukowych, popularnonaukowych czy gazetach. Wspomnę tylko krótkie teksty Zygmunta Jakimiaka, znanego tłumacza, który był zaprzyjaźniony z ks. Jakubisiakiem. Publikował on je w latach 1946–1947 na łamach czasopisma „Dziś i Jutro”, kolejno: *Filozofia logiki i oczywistości* (1946, nr 46, s. 4–5), *Ontologia ks. Jakubisiaka* (1947, nr 20, s. 5), *Teoria poznania ks. Jakubisiaka* (1947, nr 22, s. 6) i Światopogląd ks. Jakubisiaka wobec nauki i objawienia (1947, nr 44, s. 4–5).

Krytyczna recenzja najważniejszej pracy polskiego kapłana została przedłożona np. przez Czesława Białobrzeskiego w „Przeglądzie Filozoficznym” w 1929 r.¹⁸. Wiele wycinków z pism i gazet, w których pojawiały się informacje, omówienia, recenzje lub też polemiki dotyczące poglądów zawartych w pismach Jakubisiaka znajduje się w archiwum Biblioteki Polskiej w Paryżu.

Sporządzenie kompletnego zbioru literatury przedmiotu i podmiotu dotyczące osoby i dzieła ks. Augustyna Jakubisiaka jest wpisane w najbliższe projekty badawcze, które zamierzam podjąć.

Wnioski i perspektywy badawcze

Początkowe badania i kwerenda przeprowadzone w archiwum Biblioteki Polskiej w Paryżu (6–20 lipca oraz 12–14 września 2017 r.) w ramach Stypendium Funduszu im. Jana i Suzanne Brzękowskich, pozwoliły sformułować następujące główne tezy: po pierwsze – ks. Augustyn Jakubisiak jest zapomnianą postacią, której życie i działalność zasługuje na gruntowne i rzetelne opracowanie naukowe, na co wskazuje m.in. wartość, rozległość perspektyw i znaczenie międzynarodowe jego dorobku oraz wspomnienia osób trzecich; po drugie – znacząca część spuścizny Jakubisiaka pozostająca w formie maszynopisów lub rękopisów nigdy nie została kompleksowo opracowana i opublikowana, pomimo tego, że wybrane teksty zostały przygotowane do druku.

Przewiduję, że dalsze badania nad myślą Jakubisiaka, dotyczące co najmniej dogłębnej analizy jego poglądów filozoficznych, teologicznych, etycznych i społecznych zaowocują: ożywieniem współpracy polsko-francuskiej, zwłaszcza na polu badań dotyczących wybitnych osobistości świata intelektualnego i społecznego Polonii paryskiej oraz jej wpływu na tamtejsze społeczeństwo i inteligencję; zapoczątkowaniem szerszych oraz bardziej szczegółowych badań dotyczących Jakubisiaka (opracowanie i wydanie dzieł wszystkich, całościowa krytyczna edycja niepublikowanych dotąd rękopisów i maszynopisów) oraz działalności historycznych członków polskiego Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu, Biblioteki Polskiej w Paryżu oraz Uniwersytetu Polskiego Zagranicą; uzupełnieniem białych plam w badaniach nad: po pierwsze – współczesną historią polskiej myśli filozoficznej, teologicznej i społecznej z okresu międzywojnia, zwłaszcza w kontekście jej międzynarodowego wpływu, a także obecności i działalności polskich intelektualistów w krajach Europy Zachodniej; po drugie – powstaniem i rozwojem Polskiego Uniwersytetu Na Obczyźnie (Uniwersytet Polski Zagranicą).

¹⁸ Cz. Białobrzeski, A. Jaubisiak: „*Essai sur les limites de l'espace et du temps*”, „Przegląd Filozoficzny” 1929 (r. XXXII), s. 146–151.

5. Zamiast podsumowania

Ks. Augustyn Jakubisiak był z pewnością postacią niezwykle barwną i poważaną. Wczytując się w spisane wspomnienia, pozostawione w maszynopisach w archiwum Biblioteki Polskiej nie sposób nie żywić do niego przynajmniej sympatii. Przeczytajmy: „Ten wybitny uczony, mądry kapłan, człowiek czyniący wiele dobrego naokoło siebie”¹⁹. W innym miejscu: „Ksiądz Jakubisiak to nie tylko wielki umysł, to również wielkie, gorące serce, pełne miłości bliźniego, gotowe służyć każdemu potrzebującemu radą, pomocą, pociechą. Jego wiara w Boga, w powołanie każdej jednostki ludzkiej w tryumf prawdy, w posłannictwo chrześcijanina, była tak żywa, że zwyciężała, że ludzie przychodzący do niego przytłoczeni niepewnością, przygarbienie od smutku, wychodzili śmiało, prosto, gotowi do podjęcia trudów życia”²⁰. Już tych kilka zdań zachęca do podjęcia trudu badawczego poświęconego osobie i dziełu polskiego kapłana, którego przykład i przemyślane poglądy również dziś mogą stanowić punkt wyjścia do formułowania własnych twierdzeń, ale też same w sobie są wartościowe z historycznego i teoretycznego punktu widzenia.

Appendix

Jako dodatek załączam fragment ostatniego opublikowanego (pośmiertnie) dzieła Augustyna Jakubisiaka, który pozwoli zetknąć się ze stylem polskiego myśliciela, jak też uwrażliwi na prowadzony przez niego sposób argumentacji.

W czym się Platon pomylił²¹

„Wylączność, jakiej wymaga u Platona służba dobru najwyższemu, byłaby zrozumiała, gdyby to dobro utożsamiało się z Bogiem w chrześcijańskim pojęciu tego słowa. Bogu bowiem, który jest źródłem i celem wszystkiego, co istnieje, człowiek może i powinien poświęcić wszystko, co ma i czym jest, w Nim bowiem odnajdzie on wszystko bez utraty czegokolwiek. Tego jednak nie można powiedzieć o dobru, jak je pojmuje Platon. Aczkolwiek bowiem widzi on w nim również źródło i cel wszystkiego, co istnieje, zamyka jednak to dobro najwyższe w sferze Idei, tak, że jest ono transcendentne w stosunku do rzeczy świata zmysłowego. Wykluczone jest tedy, aby człowiek wyrzekający się tych rzeczy na ziemi mógł się spodziewać ich zwrotu w życiu przyszłym. Co więcej, zupełnie niepewną jest rzeczą, aby w życiu przyszłym, pojmowanym po platońsku, jednostka ludzka jako taka miała szanse odnalezienia siebie samej. W każdym razie nie odnajdzie tam ona ciała swojego, które Platon uważa za więzienie duszy, za narzędzie jej pokuty i kary, na jakie zasłużyła przez swój upadek. Z końcem pokuty i kary kończy się dla duszy jej związek z ciałem: śmierć daje jej wyzwolenie równoznaczne z wyswobodzeniem z więzów ciała.

Również, pomimo wszystko, co Platon pisał o nieśmiertelności duszy, nie pewną jest rzeczą jej indywidualne trwanie po śmierci. Nieśmiertelną jest u Platona dusza świata. Wszak do reinkarnacji, jak w ogóle do palingenezy cyklicznej, wystarczy, by dusza była taka sama, a niekoniecznie ta sama. Zresztą do tego, by dusza jednostki mogła kontynuować swój byt po śmierci, niezbędny jest jeden warunek z

¹⁹ Wspomnienie nieznaney z imienia i nazwiska osoby, archiwum Biblioteki Polskiej w Paryżu, akcesja 3472, teczka 4.

²⁰ I. Gałęzowska, *Ksiądz Augustyn...* dz. cyt., s. 3.

²¹ Tytuł fragmentu pochodzi ode mnie.

punktu widzenia nauki Platona: trzeba mianowicie, by każde indywiduum jako takie miało swój odpowiednik, swój prawzór w świecie Idei. Otóż nic podobnego nie znajdujemy w pismach Platona. Jak wiemy już, jednostka ludzka jest skupieniem całego szeregu cech, z których każda ma swój odpowiednik, swój oryginał w świecie Idei. Każda z cech ducha i ciała jednostki jest odbiciem pewnej Idei. Istnieje zatem Idea nauki, Idea sprawiedliwości, Idea roztropności i t. d., podobnie jak dla sfery cielesnej istnieje Idea siły, Idea głowy, Idea ręki i t. d. Każda z tych Idei jest jedynym oryginałem całego szeregu odbić, czyli owych cech człowieka. Wszystkim więc naukom, jakie znamy, odpowiada jedna Idea nauki, wszystkim przejawom sprawiedliwości – jedna Idea sprawiedliwości, wszystkim głowom – jedna Idea głowy, wszystkim rękom – jedna Idea ręki i t. d. Każdej więc jednostce, będącej skupieniem wielu cech, odpowiada wiele Idei, i odwrotnie, każda Idea, np. Idea męstwa, znajduje swe odbicie w wielu jednostkach męźnych. Żadna jednak jednostka, brana jako całość, nie ma odpowiedniej sobie Idei. Indywiduum ludzkie jako takie jest pozbawione w platońskim świecie Idei sobie właściwego, to znaczy indywidualnego prawzoru doskonałości.

Nie ma więc dla jednostki nadziei odnalezienia się w platońskiej koncepcji życia doskonałego po śmierci. Z przejściem do tego życia wyrzec się musi ona wszystkiego, co tu na ziemi stanowi ją jako taką: jej ciało, jej wrażenia, odczucia i uczucia, jej skłonności, namiętności, pragnienia i dążenia, wszystko jednym słowem, co jest treścią jej bytu, musi ona porzucić jako balast zbędny, uniemożliwiający jej dojście do stanu doskonałości. Co, pytam zatem, w tym najwyższym stanie może dać jednostce świadomość jej odrębności? Czy nie grzech, powodujący nową reinkarnację, czyli nowy upadek z jedności w mnogość, jak to głosi mądrość hinduska, a za nią myśliciele romantycy, idealisci niemieccy z Fichtem na czele? Oto jakie perspektywy otwiera platonizm przed obywatelem, poświęcającym swe życie dobru państwa”.

Wyjątek z: A. Jakubisiak, *Nowe Przymierze. Z zagadnień etyki*, Paryż 1948, s. 130-132 [= rozdział V: *Racjonalizacja jednostki w Republice platońskiej*, podrozdział *Platoński urząd państwowy rozbija się o zagadnienie jednostki*].

BIBLIOGRAFIA:

Ambrożewicz Z., *Czas w filozofii indywidualizmu* (Wincenty Lutostawski i ks. Augustyn Jakubisiak), „Lumen Poloniae” 2008, nr 1, s. 43–60.

Ambrożewicz Z., *Jednostka podstawą racjonalności świata. Próba indywidualistycznej metafizyki* ks. Augustyna Jakubisiaka, [w:] *Oblicza racjonalności*, red. Z. Ambrożewicz, Opole 2005, s. 79–95.

Ambrożewicz Z., *Totalitaryzm czy wolność?* Ks. A. Jakubisiaka *spojrzenie na niektóre kwestie polityczne*, „Przegląd Powszechny” 2013, nr 11, s. 294–307.

Ambrożewicz Z., *Jedność czy destrukcja? Myśl Karla Jaspersa i Augustyna Jakubisiaka na tle pewnej tendencji w filozofii europejskiej*, [w:] *Od „śmierci Boga” do „śmierci człowieka”. Rodowody, konteksty, destrukcje we współczesnej myśli filozoficznej*, red. J. Krasicki, S. Kijaczek, Opole 2001, s. 75–108.

Andrzejuk A., *Filozofowie wśród wykładawców PUNO (1939–2009). Sylwetki uczonych = Philosophers among the lecturers of PUA (1939–2009). Profiles of Scholars*, [w:] *Filozofia na Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie = Philosophy at the Polish University Abroad*, red. M. Płotka, J. Pyłat, A. Andrzejuk, Warszawa – Londyn 2014, s. 23–54.

Archiwum Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu: akcesje

3413–3484.

Augustin Jakubisiak, https://fr.wikipedia.org/wiki/Augustin_Jakubisiak [online], dostęp: 27.12.2017.

Bartula P., *Jako w niebie tak i na ziemi. August Cieszkowski redivivus*, Kraków 2006.

Białobrzeski Cz., A. Jaubisiak: „*Essai sur les limites de l'espace et du temps*”, „Przegląd Filozoficzny” 1929 (r. XXXII), s. 146-151.

Bochenek K., Gawor L., Jedynak A., Kojkoł J., *Filozofia polska okresu międzywojennego. Zarys problematyki*, Gdynia 2013, s. 75–77, 120–121 [= część II: „Myśliciele katolicycy”].

Borzym S., *Filozofia polska 1900–1950*, Wrocław 1991.

Bouchet J.-M., *L'homme le plus extraordinaire que j'ai rencontré : Augustin Jakubisak*, „Cahiers de Chiré” 1993, nr 8, s. 31–39.

Chrześcijańska myśl społeczna na emigracji, red. Z. Tkocz, Londyn – Lublin 1991.

Dąbska I., *Jakubisiak Augustyn (1884-1945)*, [hasło w:] *Polski Słownik Biograficzny* [PAN], t. 10, Kraków 1962–1964, s. 374–375.

Dzwonkowski R., recenzja pracy Garçon G., *Les catholiques polonais en France. Les années de fondation 1919-1949*, „*Studia Polonijne*” 2005, nr 26, s. 314–319.

Franchet-Guzal H., *L'Édition polonaise en France*, École Nationale Supérieure des Bibliothécaires, Villeurbanne 1988–1989.

Gałęzowska I., *Książd Augustyn Jakubisiak*, Biblioteka Polska i Towarzystwo Historyczno-Literackie, Paryż 1947.

Garçon G., *Les catholiques polonais en France. Les années de fondation 1919-1949*, Publications du Rayonnement culturel polonais, Lille 2004.

Gmiterek G., *Działalność kulturalna, naukowa i popularyzatorska Biblioteki Polskiej w Paryżu w latach 1926–1940*, „*Folia Bibliologica*” 2008, t. 50, s. 89–113.

Inwentarz rękopisów Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu, red. M. Wrede, t. III, Paryż – Warszawa 1994, s. 251–266.

Jakimiak Z., *Filozofia logiki i oczywistości*, „*Dziś i Jutro*” 1946, nr 46, s. 4–5.

Jakimiak Z., *Ontologia ks. Jakubisiaka*, „*Dziś i Jutro*” 1947, nr 20, s. 5.

Jakimiak Z., *Teoria poznania ks. Jakubisiaka*, „*Dziś i Jutro*” 1947, nr 22, s. 6.

Jakimiak Z., *Światopogląd ks. Jakubisiaka wobec nauki i objawienia*, „*Dziś i Jutro*” 1947, nr 44, s. 4–5.

Jakubisiak A., *Podstawy krytycyzmu: rozbiór krytyczny*, E. Wende i S-ka, Warszawa 1920.

Jakubisiak A., *Essai sur les limites de l'espace et du temps*, Presses Universitaires de France, Libraire F. Alcan, Paris 1927.

Jakubisiak A., *Sur le fondement philosophique du communisme*, Gebethner & Wolff, Paris 1932.

Jakubisiak A., *Zagadnienie jednostki w filozofii jedności*, b.w., Warszawa 1934.

Jakubisiak A., *Od zakresu do treści*, Wydawnictwo Droga, Warszawa 1936.

Jakubisiak A., *La pensée et le libre arbitre*, Libraire J. Vrin, Paris 1936.

Jakubisiak A., *O wolność synów Bożych. Rozważania na tle Ewangelij*, Towarzystwo Kultury Katolickiej, Łódź 1936.

Jakubisiak A., *Polska myśl filozoficzna*, b.w., Grenoble 1941.

Jakubisiak A., *W sprawie postawy*, b.w., Paryż 1945.

Jakubisiak A., *Wytrwać by zwyciężyć. Zbiór odczytów i przemówień 1940–1945*, b.w., Paryż 1946.

Jakubisiak A., *Vers la causalité individuelle*, Société Historique et Littéraire Polonaise, Paris 1947.

Jakubisiak A., *Nowe Przymierze. Z zagadnień etyki*, Komitet Wydawniczy Dziel Księdza Augustyna Jakubisiaka, Paryż 1948.

Janeczek S., *Augustyn Jakubisiak*, [hasło w:] *Encyklopedia katolicka*, t. VII, red. S. Wielgus i in.,

Lublin 1997, kol. 734–735.

Klawek A., *De scientiarum sacrarum in Polonia progressu*, „Collectanea Theologica” 1937, t. 18, nr 1-2, s. 541–563.

Liebich A., *Between Ideology and Utopia. The Politics and Philosophy of August Cieszkowski*, London 1979.

Liebich A. (red.), *Selected Writings of August Cieszkowski*, London – New York – Melbourne 1979.

Literatura polska na obczyźnie 1940–1960, t. 2, red. T. Terlecki, Londyn 1965, s. 587 [= Legeżyński S., część „Nekrologia”], nekrolog Augustyna Jakubisiaka.

Sękowski P., *Les Polonais en France dans l’immédiat après-guerre (1944–1949)*, thèse de doctorat, Université Paris-Sorbonne – Université Jagellonne, 6 lipca 2015, online: <http://www.theses.fr/2015PA040077> [dostęp: 24.11.2017].

Siwek P., *Katolicycy filozofowie i psychologowie polscy za granicą 1939–1964*, [w:] *Sacrum Poloniae Millennium. Rozprawy – Szkice – Materiały historyczne*, t. 11, Rzym 1965, s. 514–517 [= Augustyn Jakubisiak].

Sosnowski L., *Jakubisiak Augustyn*, [hasło w:] *Encyklopedia filozofii polskiej*, t. 1, red. A. Maryniarczyk i in., Lublin 2011, s. 542–545.

Truchlińska B., *Religia i kultura w kontekście rozważań w nowoczesności w polskiej myśli dwudziestolecia*, [w:] *Uniwersalizm chrześcijaństwa wobec alternatywnych propozycji współczesności*, red. R.T. Ptaszek, M. Piwowarczyk, Lublin 2012, s. 133–149.

Woleński J., *Szkola Lwowsko-Warszawska w polemikach*, Scholar, Warszawa 1997.

Woleński J., *Józef M. Bocheński and the Cracow Circle*, „Studies in East European Thought” 2013, nr 65, s. 5–15.

Wyrwa T., „Wytrwać, by zwyciężyć”. Z myśli Augustyna Jakubisiaka, [rozdz. XIV], [w:] tenże, „Czarnego poloneza” ciąg dalszy... Powtórka z historii, Lublin 2011, s. 219–223.